

BERKI VIKTÓRIA – FEHÉR ÁGOTA

SÉRÜLTÉG ÉS/VAGY TEHETSÉGESSÉG

„Isten minden kis tücskének akad hely a kórusban.

Némelyik hangja mély, a másiké magas.

Megint másik hangosan ciripel a telefondróton
és aki csak tapsolni tud, olyan is akad.”

Margaret Martle

A gyermekek felnövekedését kísérő szülők és pedagógusok szolgálatának talán legjellegzetesebb kísérője a kitartó, mindvégig elkötelezett támogatás biztosítása a legjobb képességek kibontakoztatásában. Igazán örömteli, ha a gyermekek is rátalálhatnak belső erőforrásaikra, s olyan készségterületekre, amelyek sikerélményhez, akár nehezebb feladatok megvalósításához hozzásegítik őket, mindemellett ez az út gyakran rögzösebb, különösen, ha az illető valamilyen akadályozottsággal is küzd, diagnózissal rendelkezik. A következőkben azt tekintjük át, hogyan segíthetünk különböző sérültségekben is érintettek számára, akik tehát ugyanúgy hordozhatják tehetségességük csíráját, miközben még több értő támogatásra lehet szükségük ahhoz, hogy mindezt ki is bontakoztassák.¹

A TEHETSÉG TÍPUSAI

Bizonyos, hogy a tehetségesség megjelölése igen gazdag jelentéstartalommal bír, s ennek megfelelően nem is tekinthetünk egységes csoportként minden tehetségre. A többféle típusba sorolási lehetőségből egy olyan beosztást összegzünk, amelyben a témánk szempontjából egy különleges csoport is célzott megjelölésre került: Betts és Meihart beosztása (Gyarmathy, 2006; Harmatiné Olajos, 2011) kifejezi a készségterületek sokszínűségét, amelyek különböző fejlettségi szinten tarthatnak, s kibontakozásuk is többféleképpen halad.

1. TÍPUS: A SIKERES

A típus a tehetségességnek az iskolarendszerhez talán legjobban igazodni tudó kifejeződése: az azonosított tehetségek 90%-a tartozik ide, hiszen jól teljesítenek a tehetségprogramokba válogató tesztekben. A tananyag elsajátítása az elvárásoknak megfelelő, mindemellett társaik között is megtalálják helyüket. Összességében jól alkalmazkodnak az iskolarendszer elvárásaihoz, ezzel pedig szinte együttjár, hogy pontos, precíz válaszadásaikon túl a kreativitás már kevésbé az ő készségük. Emiatt egyéni készségrendszerük is feltáratlan maradhat, a megfelelés igénye miatt kevésbé tapasztalják meg saját eszköztárukat.

Mindezért leginkább úgy segíthetünk nekik, ha az alkotókészségüket is megszólítjuk, egyéni ötleteik, kreatív gondolataik is teret kaphatnak, ha egy feladatnak minél többféle megoldására biztatjuk őket. A több szempontból való átgondolás akár újabb összefüggések meglátását is támogatja, egyúttal a helyzetek újrastrukturálása saját egyéni készségeket is segít felfedezni.

2. TÍPUS: A KREATÍV

A tehetségesség nem is valósulhatna meg teljességében, ha a kreativitás nem volna velejárója, hiszen az egyéni gondolatok, új összefüggések meglátása magában hordozza, hogy nem állhatunk meg a készen kapott információk rögzítésénél és követésénél. Az iskolarendszer már kevésbé engedi kibontakozni ezt a készségterületet, ezért a kreatív személyek egyéni tehetsége ki sem fejeződik feltétlenül, vagy ha megosztanák saját különleges gondolataikat, megoldásmódjukat, akár elítéléssel is találkozhatnak. Ebben a helyzetben a külvilággal való ütközések, a meg nem értettség élménye mellett az önértékelés is sérülhet.

A tehetséggondozás részeként fontos volna teret engedni a gyermekek kreatív egyéni megoldásainak is, értéként tekinteni olyan válaszokra, amelyek a többieknek nem is jutottak eszébe. A Kreatív tehetségek számára segítséget nyújthat érzelmi és társas készségeik fejlesztése is annak érdekében, hogy megtalálhassák helyüket közösségükben, egyúttal a divergens gondolkodást ösztönző feladatok, s mindenki válaszána teret engedés ugyancsak támogatóan hat. A kreativitás fejlesztését segítő feladattípusok pl.

- Találj ki minél több ötletet arra, hogy...
- Alakítsd át
- Írd le a lehetséges okait és következményeit...
- Írd le, mi történne, ha ...

¹ A kutatást a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának Hitéleti képzések és a tehetséggondozás fejlesztése című pályázata támogatja.

- Tervezz egy eredeti ...
- Dolgozd ki minél részletesebben...
- Találd ki azt, hogy hogyan változtathatnál rajta, hogyan tehetnéd hatékonyabbá, szebbé stb. ...
- Hogyan tudnád egyszerűsíteni/kombinálni....
- Javasolj új módokat arra, hogy ...
- Helyettesítsd vagy használd másképpen
- Készíts eredeti ...

3. TÍPUS: A FÖLDALATTI

A tehetséges személyiségek gyakran hordoznak magukban kétségeket, belső vívódásokat, nem érzik biztonságban magukat, s az iskolai környezet azért sem feltétlenül segíti egyéni készségeik megmutatkozását, mert az osztályközösségből való kitűnés inkább szorongással társul számukra. Elsősorban kiemelkedő képességű lányok tartoznak ebbe a típusba, akiknek rendkívül fontos, hogy társaik elfogadják őket. Összességében inkább iskolán kívüli élethelyzetek válhatnak megfelelőbbé számukra a képességeik elismeréséhez.

Iskolai környezetben olyan helyzetek segíthetik a helyük megtalálását, amelyben csoportos együttműködés valósítható meg, vagyis amelyben egyszerre élhető meg a valahová tartozás és a hasznos összekapcsolódás. A csoportszervezésnek alapja lehet a közös érdeklődési terület, egyúttal a képességterületek sokszínűségére építkezés is annak érdekében, hogy az összedolgozás még sokrétűbben bontakozhasson ki.

4. TÍPUS: A LEMORZSOLÓDÓ

A lemorzsolódó tehetségek érdeklődési köre a normál iskolai tanterven kívül esik, ezért intézményükben nem feltétlenül kapják meg a szükséges megerősítést és támogatást. Ezek hiányában pedig fokozatosan elveszthetik érdeklődésüket, és mivel a bennük lévő lehetőségek kibontakoztatása is akadályozódik, akár képességeikben is visszamaradnak. Intellektuális képességeik és a megmutatkozó teljesítményük között eltérés mutatkozik, s önbizalmuk is alacsony, amely hosszabb távon is alulteljesítést eredményez.

Értékes segítséget adna számukra, ha minél több készségterületen lehetőségük nyílhatna a kapcsolódásra, vagyis az iskolai nevelésben a gardneri intelligenciaterületek minél több vonatkozásában teret kaphatnának, a téri-vizuális, a zenei, a társas képességek is kifejeződhetnek.

5. TÍPUS: A KETTŐS CÍMKÉJŰ

Ebbe a csoportba azok a tehetségek tartoznak, akik a tehetségességük mellett valamilyen testi, idegrendszeri vagy érzelmi sérüléssel, zavarral is küzdenek (ide tartoznak a tanulási, viselkedési és magatartászavarok). A legtöbb ilyen esetben a tehetséget elfedi a sérülés, a zavar, így inkább okoz hátrányt a feladataik teljesítése során, minthogy a jó képességek, a tehetségesség megmutatkozhasson, azonosításra kerülhessen. Az iskolarendszer inkább a nehézségeket látja meg és jelzi vissza, amely a meglévő, akár kompenzáció által kiemelkedő készségterületeiken való megerősödést sem feltétlenül támogatja.

Ezen személyek erősségei olyan oktatási környezetben mutatkozhatnak meg, amelyben a képességeik sokfélesége is kifejeződhet, s a számukra erőforrást jelentő csatornán alkotásra is nyílik lehetőség. A meglévő eszköztárunk olyan eredményeket is megtapasztalhatóvá tehet, amelyek új lendületet, inspirációt is jelenthetnek, mindezekre építve pedig a megerhelőbb, sérülékenyebb készségterületek is fejlesztő erőforrást meríthetnek. „Kétszeresen kivételes” tanulóknak is hívjuk őket, ehhez kapcsolódóan külön is foglalkozunk csoportjukkal a következőkben.

6. TÍPUS: AZ AUTONÓM TANULÓ

A tehetségesség sokszínűségéhez kapcsolódóan elkülöníthetjük azt a csoportot is, amely magabiztos, önálló, céljának eléréséhez kreativitását és társas készségeit is hasznosítani tudja a környezet hatásától függetlenül. Az ilyen tanuló igyekszik jól élni a lehetőségekkel, mindehhez pedig az is szükséges, hogy a környezet megengedje az önállóságot számára: így miközben önmaga helytállóan akár nehezebb helyzetekben is, megtanulja az élet terheivel való megküzdés különböző formáit, eközben saját eszköztárának legjobb hasznosulását is. Olyan oktatási környezetet jó teremteni számára, amelyben a gyermekek kreativitása, problémamegoldó és társas képességei egyaránt megmutatkozhatnak és fejlődhetnek.

Jól láthatjuk a tehetségek csoportjának összetettségét, egyúttal azt a sokféleséget, ami alapvetően személyiségük sokszínűségével is összefüggésben áll. Ha ráhangolódunk egyéni világukra, bizhatunk kibontakozásuk eredményességében is, főként, ha egyaránt támaszkodunk erőforrásaikra is a nehézségek korrekcióján túl.

A KÉTSZERESEN KIVÉTELES TANULÓK ÉS SEGÍTÉSÜK LEHETŐSÉGEI

Kétszeresen kivételeseknek azokat a tanulókat tekintjük, akik „egy vagy több területen (akadémikus, intellektuális képességek, kreativitás, vezetői képességek, vizuális vagy előadóművészetek) tehetségesként azonosított tanulók, akiknél egy vagy több diagnosztizálható (de nem feltétlenül diagnosztizált) állapot, úgymint tanulási zavar, a lelki egészség problémája, neurológiai rendellenesség, fizikai hátrány; vagy a kronológiai és a mentális életkor eltéréseiből fakadó aszinkronia is fennáll, mely gátolhatja az életben való boldogulást/előrehaladást” (Harmatiné Olajos, 2014, 11). Különleges bánásmódot igényelnek ezek a tanulók, s az SNI (sajátos nevelési igény) adott területén szakértői bizottsági véleménnyel alátámasztott jogosultsággal rendelkeznek arra, hogy speciális pedagógiai eljárásokat vegyenek igénybe. Olyan összetett problémakörrel van szó tehát, amelyben a gyer-

mek ugyan képes kiemelkedő eredményességre egy-egy készségterületen, ám van olyan nehézsége, konkrét diagnózisa is, ami tanulását, társas és/vagy érzelmi világát sérülékenyebbé teszi. Többek között például hiperaktivitása vagy Asperger-zavara akár el is fedheti a kiemelkedő területet, így még lényegesebb, hogy megfelelő segítséget kaphasson helytállásához.

Egyes vonások a kétszeresen kivételes tanulókat is ugyanúgy jellemzik, mint a diagnózissal nem rendelkező tehetséges társaikat, például:

- intenzitás és érzékenység;
- aszinkronia a fejlődés egyes területein;
- nagyfokú kíváncsiság és megfigyelőképesség, valamint kreativitás;
- korai nyelvhasználat és érdeklődés a matematika iránt;
- érzelmi és társas készségek sajátosságai.

Ezekon kívül a kétszeresen kivételes tanulók egyedi sajátosságai:

- kiváló integratív képességek – az Asperger-szindrómás tehetségekre mindez különösen jellemző;
- nagy szórás az iskolai teljesítményben, amely egyenlenség érzelmi terhet jelent és társas kapcsolati sajátosságokhoz is vezethet;
- erősségek és gyengeségek egyedi mintázata mind kognitív, mind érzelmi vonatkozásban;
- alacsony önértékelés.

Mindezen sajátosságokra is építve a nevelő a személyre hangolt, megértésre törekvő segítő kapcsolódásán túl leginkább azzal támogatja a kétszeresen kivételes gyermekeket, ha egyfelől mélyrehatóan megismeri a tanuló diagnózisát és a sérülés okozta hiányos, másképpen működő képességeket, készségeket, szem előtt tartva azt a fontos tény, hogy ezek a tanulók a többi tanulóhoz képest speciális szakértelemhez kapcsolódó többléteződést is igényelnek (a speciális segítségnyújtás lehetőségével kapcsolatban megkerülhetetlen az érintett szakemberekkel – fejlesztő- és gyógypedagógussal, pszichológussal – való kooperáció és konzultáció). Másfelől lehetőséget biztosít az ő egyéni tudásának, képességeinek kifejeződésére is:

- érdeklődéséhez illeszkedő területen elmélyülve végezhesen egyéni kutatómunkát, amelyen saját tanulási stílusa és rendje szerint dolgozhat, majd megoszthatja eredményeit társaival;
- kiemelkedő képességeihez igazodóan az adott téma legnehezebb feladatainak elvégzésére kapjon lehetőséget, amelyek sikeres megoldása esetén további, egyszerűbb feladatok gyakoroltatása helyett végezhesen további egyéni kutatómunkát;
- mivel a legtöbb tanulási zavarral küzdő gyermek globális kognitív stílussal rendelkezik, így előnyösebb a vizuális, valamint tapintásos-mozgásos tanulási formák bevonása is;
- a kreativitás támogatása és a rugalmas igazodás a diákok érdeklődéséhez, gondolkodási műveleteihez, egyéni kérdéseikhez természetesen jelentősen segíti az eredményesség megtapasztalását;
- a jól strukturált napi- és feladatrend a legtöbb kétszeresen kivételes tehetség számára értékes segítséget nyújt azok követésében, a megfelelő kapcsolódásban, s legjobb képességei kifejezésében;
- a dicséret, a pozitív megerősítés pedig „különösen fontos lehet azoknál, akik látszólag hátrányban vannak az átlagos gyerekekhez képest, de egy területen kimondottan tehetségesek. Nekik rendszerint a pszichés terheik nagyobbak, a lelkiállapotukkal többet kell foglalkozni. S azon a téren is kudarcs érheti őket, amiben jók. A fejlődés ugyanis általában hullámzó, de lehet, hogy ezt a gyereket nehezen dolgozza fel. Pozitív megerősítés nélkül leblokkolhat. Nem lehet eleget dicsérni, biztatni. Ez olyan erőt adhat, hogy azon a területen, ahol mindenképpen érdemes fejleszteni, elismerésre méltó szintet ér el” (Rimányi, 2014).

Összességében a tehetségesség megmutatkozása igen gazdag, s bármennyire is gondoljuk pozitív lehetőségekkel együttjárónak, bizonyos, hogy nehézségek, sérülékenység is kísérheti. Rajtunk is múlik nagyrészt, hogy mennyire érezheti magát biztonságban a tehetséges gyermek, s ha sajátos diagnózissal is rendelkezik, mennyiben maga a diagnózis „uralja” életét, esetleg a benne rejlő erőforrások támaszt is jelenthetnek a terhek leküzdéséhez. Ha személyes figyelemmel törekszünk megismerni és megérteni a gyermekek reakcióit, bizonyosan általuk is megélhető kapaszkodót is nyújthatunk számukra, és megvalósulhat: „könnyebben lehet olyan területet, feladatot találni, ami sikerélményt jelent neki, és az is kiderül, miben érdemes továbbfejleszteni” (Rimányi, 2014).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Gyarmathy Éva (2006): *A tehetség fogalma, összetevői, típusai és azonosítása*, Budapest, ELTE Kiadó.
- Harmatiné Olajos Tímea (2014): Kétszeresen kivételes tanulók. In: Harmatiné Olajos Tímea – Pataky Nóra – Kovácsné Nagy Emese (szerk.): *A kétszeresen kivételes tanulók tehetséggondozása*. Budapest, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 11–66., ISSN: 2062-5936., url: <https://tehetseg.hu/konyv/ketszeresen-kiveteles-tanulok-tehetseggondozasa> (Letöltés ideje: 2022. október 28.)
- Harmatiné Olajos Tímea (2011): *Tehetség és szocio-emozionális fejlődés*. Debrecen, Didakt Kiadó, ISBN: 978-615-5212-00-0., url: http://www.math.hu/tehetsegkonyvtar/Tehetseg_es_szocio-emocionalis.pdf (Letöltés ideje: 2022. október 28.)
- Katona Nóra (2020): *Útmutató a tehetséges tanulók integrált neveléséhez. Tantervi és módszertani útmutató füzetek*. ISBN: 978-615-5297-98-4., url: <https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/10/utmutato-a-tehetseges-tanulok-integralt-nevelesehez.pdf> (Letöltés ideje: 2022. október 28.)
- Mohai Katalin – Csákvári Judit (2020): *Hogyan támogassuk a nehezen tanulókat? – Útmutató a specifikus tanulási zavart, figyelemhiányos/hiperaktivitás- vagy viselkedészavart mutató tanulók integrált neveléséhez. Tantervi és módszertani útmutató füzetek*. ISBN 978-615-5297-89-2., url: <https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/08/utmutato-a-specifikus-tanulasi-zavart-figyelemhianyoshiperaktivitas-vagy-viselkedeszavart-mutato-tanulok-integralt-nevelesehez.pdf> (Letöltés ideje: 2022. október 28.)
- Rimányi Zita (2014): „Kettős különlegességű” tanulók tehetségfejlesztése. In: Új Köznevelés, 4. sz. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-kozneveles/kettos-kulonlegessegu-tanulok-tehetsegfejlesztese> (Letöltés ideje: 2022. október 28.)